

***Habemus Papam*: la por del lideratge i el pànic del compromís**

Àngel Quintana

Professor a la Universitat de Girona i coordinador a Catalunya de *Caimán, Cuadernos de cine*. Acaba de publicar *Después del cine. Imagen y realidad en la era digital*, Acanalado, Barcelona, 2011.

EN UNA BONA PART DELS FILMS que Nanni Moretti ha rodat els darrers anys sorgeix una qüestió de difícil resolució: com és possible arribar a ser contemporani davant les trampes del present. Moretti, des de la ficció, vol prendre el pols a la societat italiana per mostrar una vegada més que si la política no ofereix solucions ni dona respostes a l'angoixa del món que vivim és perquè el poder travessa una gran crisi. A *Habemus Papam*, Nanni Moretti deixa clar a l'espectador que per a entendre més bé la contemporaneïtat cal radiografiar el funcionament dels vells estaments que són al cor de la societat mateixa i des d'aquests preguntar-se per què el poder ha perdut la seva legitimitat i per què la política està en una mena de carreró sense sortida. L'univers del Vaticà serveix a Moretti de metàfora per a parlar de la crisi de responsabilitat, entesa com un dels factors greus que són al cor d'una societat que assumeix el seu present sense líders i sense opcions que siguin integradores. El problema que planteja Moretti ja no resideix a preguntar-se com un personatge corrupte capaç de controlar el poder polític i mediàtic pot guiar el destí d'Itàlia, tal com plantejava a la seva pel·lícula anterior, *Il Caimano* (2006), sinó a preguntar-se per què en el present ningú no pot acabar liderant una sortida política capaç de generar nobles esperances de futur.

Per a comprendre la proposta de Nanni Moretti cal anar alguns anys enrere i centrar-se en *La messa è finita* (1985). Al film, Don Giulio

—Nanni Moretti— és un jove sacerdot que ha sortit del seminari i la seva primera destinació és una parròquia de la perifèria de Roma. El desig inicial del sacerdot és portar a la pràctica les seves conviccions mirant de solucionar els problemes de la societat. Després d'alguns mesos s'adona que és incapaç de resoldre res, perquè la doctrina catòlica que ha après al seminari no li dóna cap mena de guia per a poder arribar a comprendre la realitat de l'entorn. La figura del capellà no fa més que convertir-se en símbol d'una forta crisi entre la teoria i la pràctica. Moretti utilitza l'Església com a metàfora per a anar més enllà i plantejar un problema de clara significació política: les utopies fracassaven davant una societat que no podia arribar a ser domesticada. La crisi moral de Don Giulio a l'interior de la seva petita parròquia té molt a veure amb la crisi posterior del Partit Comunista Italià, que Nanni Moretti mateix va retratar quatre anys després de *La messa è finita* al film *Palombella rossa* (1989), que narra la crisi d'un diputat comunista que pateix un accident que el porta a patir una singular amnèsia. Moretti també va analitzar aquesta crisi en un documental titulat *La cosa* (1990), en què interrogava vells militants comunistes desorientats davant la dissolució del partit que els havia servit com a referent i la crisi d'utopies oberta després de la caiguda del mur de Berlín.

Habemus Papam pot considerar-se una continuació de tots aquests films. La seva estructura és la d'una faula clarament política, que interroga el present. La Itàlia de Don Camillo i Peppone —el capellà democratacristià i el militant comunista— sembla que s'ha enterrat definitivament dins la història. *Habemus Papam* mostra com, en una comunitat de poderosos formada per diferents equips, s'elegeix el cabdill que ha de guiar el destí del poble. Però el cabdill fuig abans de prendre el poder, perquè té por davant la idea d'haver de prendre decisions. Analitzada de manera esquemàtica, aquesta paràbola pot ser susceptible de ser aplicada a partits polítics, organitzacions i institucions de tota mena. No és solament una metàfora sobre la política vaticana i sobre els seus vells rituals de funcionament intern, sinó una faula política expressada en un sentit molt ampli. Moretti ens parla de la pèrdua de la idea del compromís, i també de la creença que encara és possible solucionar els problemes des de l'acció i el govern.

L'univers del Vaticà serveix a Moretti de metàfora per a parlar de la crisi de responsabilitat, entesa com un dels factors greus que són al cor d'una societat que assumeix el seu present sense líders i sense opcions que siguin integradores.

El cardenal Melville, que és elegit per a esdevenir Papa, tindrà un atac de pànic abans d'assumir el càrrec. Per a entendre el significat profund de la faula podem parlar-ne com si es tractés d'una replica moderna d'allò que Herman Melville —les casualitats no són innocents— proposava al seu conte «Batterbly, l'escriptent». Al relat breu de l'escriptor americà del segle XIX, el protagonista, que treballa d'escriptent en unes oficines, es resisteix a assumir qualsevol gest de responsabilitat, tot argumentant que «m'estimaria més no fer-ho». Aquesta frase, pronunciada de manera insistent, esdevé dins del relat una autèntica declaració de principis. Entre les nombroses lectures que han envoltat el mite de Batterbly hi ha els que el consideren com una persona que defuig qualsevol mena de posicionament respecte de la realitat que l'envolta. Batterbly és l'arquetip de l'home sense atributs, del qual anys després parlà Robert Musil, o la quinta essència de l'home ordinari sorgit de la burocratització generada des de la racionalitat instrumental. És la projecció de l'ésser que rebutja tota mena de responsabilitat. No deixa de ser curiós que el cardenal francès que escullen al conclave d'*Habemus Papam* es digui Melville i que la seva actitud el converteixi en una curiosa rèplica de Batterbly: també s'estima més no dur a terme la presa del poder per al qual ha estat escollit.

La faula política de Moretti no transcorre dins la seu de cap partit polític, sinó a l'interior del Vaticà, i parteix del moment del conclave en què els cardenals es reuneixen per elegir un nou Papa. Moretti observa el Vaticà com un espai sense història, com un món allunyat de tot el present, sense cap lligam amb l'actualitat del món on viu. El Vaticà està disposat a resoldre els problemes del món sense arribar a conèixer com és realment aquest món. La institució vaticana és vista també com una institució anacrònica, perquè tot s'hi regeix mitjan-

El cardenal Melville, que és elegit per a esdevenir Papa, tindrà un atac de pànic abans d'assumir el càrrec.

çant un seguit d'accions rituals que converteixen qualsevol acció de poder en una mena d'exercici teatral, en un veritable cerimonial. A l'interior de la cort de cardenals, la contemporaneïtat sembla que no hi té lloc. El seu món es regeix per un seguit de cerimònies que no fan més que perpetuar una tradició sense tenir en compte que a l'exterior tot es mou, que el temps i les coses canvien, tal com explicita una cançó de Mercedes Sosa que Moretti utilitza en un moment del film, «Cambia, todo cambia». És com si l'ornamentació que envolta el poder vaticà estigués atrapada en un passat que li restés la força per a entendre i poder dirigir una comunitat de fidels. Comunitat que, més enllà de la seva posició religiosa, també acaba tenint un caràcter marcadament polític.

Per a poder contar la seva falla, Nanni Moretti estableix dues curioses tensions entre el Vaticà i la societat civil, entorn de dos instruments concrets: el teatre i la psicoanàlisi. Per a Moretti, la psicoanàlisi pretén dur a terme el mateix procés de curació de la interioritat humana que la religió, amb la diferència que allò que la religió designa com a ànima la psicoanàlisi ho anomena inconscient. En canvi, el teatre és l'element que continua definint determinades formes rituals que l'Església encara duu a terme. Moretti mostra el Vaticà com un lloc on hi ha grans decorats, majestuosos disfresses i on els gestos de posada en escena continuen essent fonamentals per tal de definir certa retòrica del poder. El teatre laic s'oposa als rituals sacres, ja que aquest teatre no apel·la al misteri de la religió, sinó que intenta fer ficció de la vida. Anton Txékhov a *La gavina* —obra esmentada directament al film— ja va advertir que alguna cosa arribava a la seva fi, que determinades formes de vida estaven condemnades a desaparèixer. En canvi, Moretti considera que l'Església ha estat incapaç de comprendre la realitat externa, ni tampoc no ha sabut comprendre el seu envelliment respecte a d'altres institucions. Al llarg del film, Moretti estableix una sèrie

Per a Moretti, l'Església catòlica està integrada per equips que competeixen, de manera semblant a qualsevol grup polític o institucional que està format per diferents faccions que el desestabilitzen.

d'interessants encreuaments entre la psicoanàlisi i el teatre. Mostra com un psicoanalista —personatge interpretat pel director mateix— descobreix que la gran frustració del futur Papa és no haver estat actor de jove, però també estableix un genial encreuament entre el teatre religiós i el teatre laic quan mostra els cardenals vestits de vermell que ocupen la platea i fan avortar una representació teatral.

Entremig de les tensions entre la religió, la psicoanàlisi i el teatre ens trobem amb un altre element clau de la poètica de Moretti: l'esport. En una mena d'interludi d'*Habemus Papam* veiem com el psicoanalista dirigeix els cardenals perquè participin en una mena de campionat de voleibol, un esport en què els jugadors miren al cel mentre llancen la pilota. Com el waterpolo a *Palombella rossa*, el campionat en equip serveix per a mostrar els antagonismes, per a certificar els grups que conformen una societat i per a assenyalar de quina manera, mentre la societat competeix i juga, alguna cosa es desestabilitza a les altes esferes del poder. Per a Moretti, l'Església catòlica està integrada per equips que competeixen, de manera semblant a qualsevol grup polític o institucional que està format per diferents faccions que el desestabilitzen. El joc d'interessos entre els equips és allò que defineix superficialment la politiqueria. Mentre les diferents comunitats juguen a ocupar un lloc dins les altes esferes del poder, alguna cosa s'acaba trencant de manera definitiva en el món de l'organització social. Som davant d'un horitzó sense referents ni compromisos, en què el món va a la deriva.

[Agraïm a *Cahiers de Cinéma*, on va aparèixer una primera versió d'aquest article, el permís per a publicar-lo.]